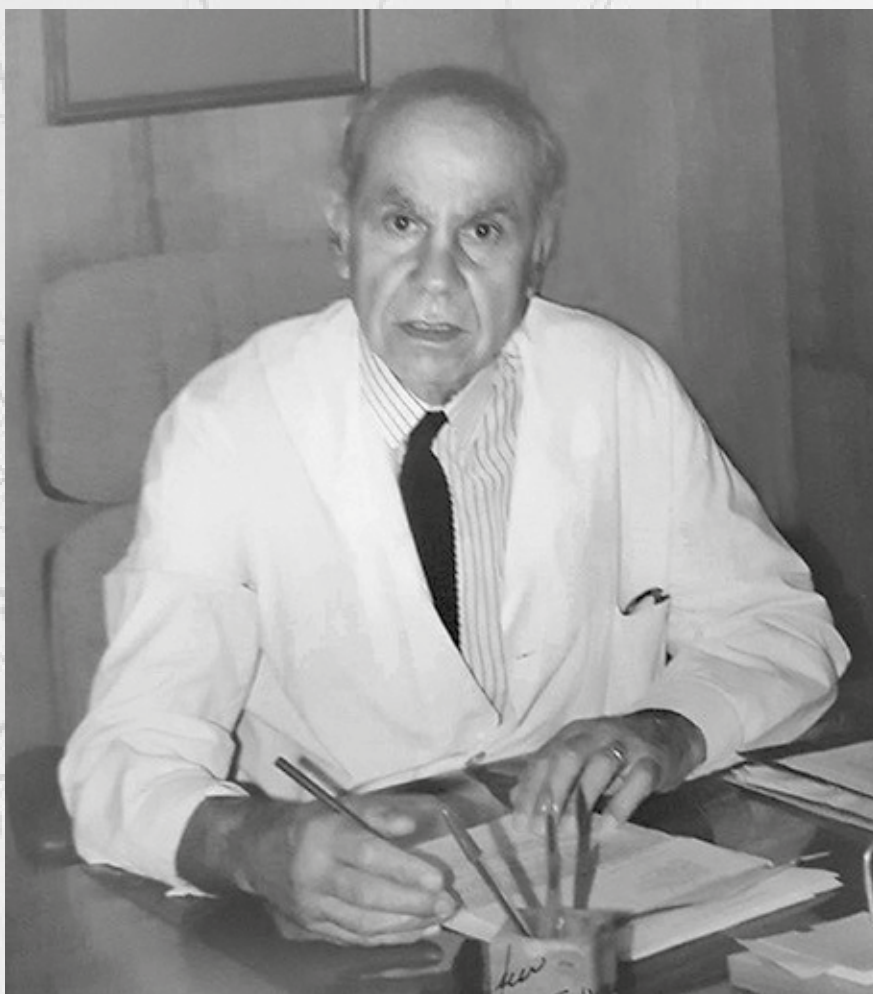

ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ

(1925-2019)

Καθηγητού Ιωάννη Λογοθέτη παραινετικός επίλογος ¹...

1992

[...] Αγαπητοί φίλοι πιστέψτε με ότι ακόμη ζω στην ψευδαίσθηση ότι δεν έφυγα από την Κλινική και θέλω να μου μείνει αυτή η ψευδαίσθηση και θα συνεχίσω να είμαι κοντά σας. Φεύγω ύστερα από είκοσι χρόνια και σας αφήνω μια βαριά κληρονομιά, το έργο της οποίας πρέπει να συνεχίσετε και να βελτιώνετε. Μην αμφιβάλλετε ότι πάντα θα κερδίσετε αν δίνετε περισσότερα από ό,τι περιμένετε να σας δώσουν. Να αρμονίζετε πάντα το συμφέρον σας με το συμφέρον του συνόλου, αλλιώς πάντα να λήτε ότι το συμφέρον του συνόλου είναι λίγο πιο ψηλά από το δικό σας συμφέρον. Και όταν δουλεύετε προσπαθήστε λίγο παραπάνω από τις δυνάμεις σας, λίγο παραπάνω, έτσι που να μην πέσετε έξω και πουν ότι δεν δουλέψατε αρκετά. Συνεχίστε να αγαπάτε τον άρρωστο. Να δίνετε πάντα την αίσθηση ότι μπαίνετε βαθιά μέσα στο πρόβλημά του και ότι γίνεστε εκείνη την ώρα ένα μέρος του εαυτού του. Συνεχίστε να αγαπάτε την διδασκαλία. Ο φοιτητής και ο νέος γιατρός πάντα εκτιμά τον λίγο χρόνο που αφιερώνετε γι' αυτόν. Επίσης μην ξεχνάτε ότι δεν αρκεί να είστε μόνο καλοί κλινικοί γιατροί. Ιδιαίτερα όσο είστε νέοι μάθετε να σκέπτεσθε και να ενεργείτε σαν ερευνητές. Κάτι να παράγετε. Κάτι που θα μείνει. Μην ξεχνάτε ότι αυτό που μένει είναι βέβαια η ανάμνηση του έργου σας κοντά στον άρρωστο και κοντά στον φοιτητή και ειδικεύομενο γιατρό που διδάξατε, αλλιώς αυτό που μένει ακόμη περισσότερο είναι αυτό που γράψατε σαν αποτέλεσμα μελέτης και έρευνας. Αυτό το τελευταίο προσθέτει πάντα ένα λιθάρι περισσότερο στην πρόοδο της επιστήμης. Προσπαθήστε λοιπόν πάντα να παντρέψετε την κλινική και τη διδασκαλία με τη συγγραφή και την έρευνα. Αυτό θα σας δίνει πάντα την αίσθηση ότι προσφέρατε κάτι περισσότερο από ό,τι αν ενεργήσατε μόνο σαν απλοί γιατροί. Πάνω απ' όλα, μην ξεχνάτε να βρίσκετε πάντα χρόνο για το σπίτι σας. Ποτέ μην αφήνετε την γυναίκα σας και τα παιδιά σας νηστικά από την αγάπη σας και τη στοργή σας. Προσωπικά νομίζω ότι το πέτυχα αυτό. Είμαι ευγνώμων στην καλή μου τη γυναίκα για όλα αυτά τα χρόνια που υπομονετικά, παρ' όλες τις φειδωλές ώρες που είχα να αφιερώσω σ' αυτήν, τις αφιέρωνα με όλη μου την ψυχή.

[...] Και για να μην ξεχάσω, πριν να κατέβω από το βήμα, ακούστε κάτι που μου είπε χθες η κόρη μου η Μαρία: «Μπαμπά», μου λέει, «να πάρουμε μαντήλια για αύριο εκεί που θα πάμε;» Κι εγώ τη ρώτησα «τα μαντήλια γιατί; για τα δάκρυα ή για τον αποχαιρετισμό;» Και αυτή μου απάντησε: «Όχι... για να χορέψουμε!»

1. Απόσπασμα της (από στήθους) ομιλίας του Καθηγητή Ιωάννη Λογοθέτη, που εκφωνήθηκε κατά την συνεστιάση, που παρατέθηκε στη Θεσσαλονίκη προς τιμήν του στις 14 Νοεμβρίου 1992, με συμμετοχή του προσωπικού (γιατρούς, νοσηλευτικό προσωπικό και άλλα στελέχη της Β' Πανεπιστημιακής Νευρολογικής Κλινικής Α.Π.Θ.) και πολλών γιατρών που έλαβαν ειδικότητα στην Κλινική, για την αποχώρησή του από την ενεργό υπηρεσία στο Πανεπιστήμιο λόγω ορίου ηλικίας. Την ομιλία απομαγνητοφώνησε ο νευρολόγος κ. Άρης Τριανταφύλλου, ο οποίος είχε αναλάβει, εκτός από την οργάνωση και συντονισμό της εκδήλωσης, και την επιμέλεια του τομίδιου των πρακτικών της αποχαιρετιστήριας τελετής.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΟΣ: ΝΩΝΤΑΣ ΤΣΙΓΚΑΣ

Μέσα σε κήπο...²

*Time present and time past
Are both perhaps present in time future,
And time future contained in time past (...)*.*

T.S. Eliot, «Burnt Norton», *Four quartets*

Ουδέν κρυπτόν, ή σχεδόν, στο διαδίκτυο των μοντέρνων καιρών...

Στην αναζήτηση John Logothetis - Minnesota «κατεβαίνουν» με μιας οι, πρωτότυπες και κλασικές πια στην ιστορία της Νευρολογίας, εργασίες του για την μακροσφαιριναιμία του Βάντελ-στρομ, τις νευρολογικές εκδηλώσεις στις ηπατοπάθειες, τις κυστεομετρικές και σφιγκτηριακές διαταραχές στην ποληλαπήλη σκλήρυνση, το ρόλο των επιπέδων των ελεύθερων αμινοξέων του ENY στα νευρολογικά νοσήματα, μια περίπτωση intension myoclonus, τις νευρολογικές εκδηλώσεις σε ηλεκτρολυτικές διαταραχές κλπ .

Το διαδίκτυο μας θυμίζει, στα αγγλικά, πως ο Ιωάννης Λογοθέτης του Αχιλλέα και της Μαρίας, το γένος Ρίζου, γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη στις 2 Φεβρουαρίου του 1925.

Spontaneous epileptic seizures and electroencephalographic changes in the course of phenothiazine therapy

John Logothetis, M.D.

PHENOTHIAZINES CONTINUE to account for a variety of neurologic side reactions with extraordinary manifestations still observed in the highest frequency. Epileptic seizures and electroencephalographic abnormalities in the

over half of the patients treated with moderately high doses of chlorpromazine^{1,2,3} and was produced readily by intravenous administration of chlorpromazine.^{4,5} The alpha activity was reported to increase with phenothiazine.

Από εκεί επίσης μπορεί να ανασύρει κανείς ένα σωζόμενο ανάτυπο πολυγράφου με το οργανόγραμμα του Νοσοκομείου της πόλης Χάστινγκ της Μινεσότα, για το δεύτερο μισό του 1968.

Σ' αυτό λοιπόν το έγγραφο, ο Dr. Edward Jimenez αντικαθιστά (replaces) τον Νευρολόγο Ιωάννη Λογοθέτη μέχρι τις 31.12.1968. «Φυσικά ουδείς αναντικατάστατος...» είπα αμέσως μέσα μου σαν το είδα. Αλλά είχα την περιέργεια να μάθω «ποιος να ήταν άραγε εκείνος που μπορούσε να αντικαταστήσει έναν Λογοθέτη;»

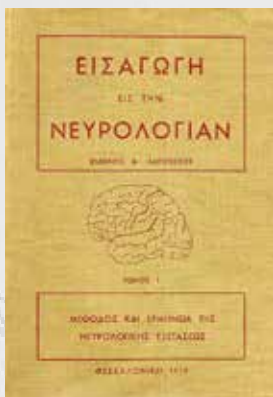
Έτσι, είδα πως ο Έντουαρντ Χιμένεθ, συνομήλικός του, με έτος γεννήσεως και αυτός το 1925, γεννήθηκε στο Πουέρτο Ρίκο, σπούδασε στις ΗΠΑ Ιατρική και είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Φαρμακολογία και τη Νευρολογία. Παρέμεινε και εργάστηκε μέχρι την συνταξιοδότησή του στη Μινεσότα, δίδαξε στο πανεπιστήμιο της Ντουλούθ και εξέδωσε ένα textbook πάνω στις Αφασίες. Υπήρξε καλός δάσκαλος, αγαπητός στους μαθητές και τους συναδέλφους του, με εξαιρετική αίσθηση του

χιούμορ, μιμούνταν θαυμάσια ορισμένα ιδιωματικά αμερικάνικα και λάτρευε την συμφωνική κλασική μουσική. Πέθανε στις 2 Ιανουαρίου του 2017 σε ηλικία 91 ετών.

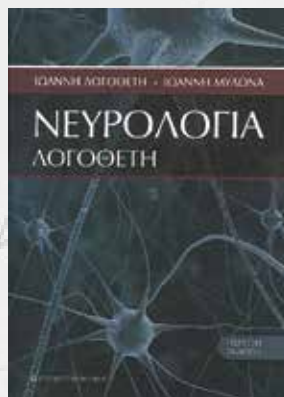
* *Ο παρών χρόνος και ο χρόνος που πέρασε || Είναι ίσως παρόντες κι οι δυο στον μέλλοντα χρόνο || Και ο μέλλον χρόνος περιέχεται στον χρόνο που πέρασε (...)*. T.S. Eliot, «Burnt Norton» από τα Τέσσερα κουαρτέτα.

Ο Ιωάννης Λογοθέτης είχε ολοκληρώσει την πέμπτη έκδοση της Νευρολογίας του δυο μήνες νωρίτερα, το χειμώνα του 2016. Σήμερα, ο αγαπημένος και σεβάσιμος δάσκαλος, διαβαίνει και αυτός τον περίβολο του Κεραμικού...

Φέτος, με το σχεδόν εξωπραγματικό ψύχος του χειμώνα στη Μινεσότα, θυμήθηκα πως ο Ιωάννης Λογοθέτης, ξεκινώντας αγάρα για τη δουλειά στο Νοσοκομείο, έπρεπε να κουβαλά εξάπαντος μαζί του κι έναν αναπτήρα. Το κλειδί του αυτοκινήτου έμπαινε στην κλειδαριά και με τον αναπτήρα θερμαίνονταν, ώστε να μπορεί να στρίψει και να κάνει τη δουλειά του.

Η πρώτη έκδοση της *Νευρολογίας Λογοθέτη* (1978)

Ι. Λογοθέτη – Ι. Μυλωνά, Η πέμπτη έκδοση της *Νευρολογίας Λογοθέτη* (2016)

Κι έπειτα ξαναθυμήθηκα το... άλλο κλειδί, ή τέλος πάντων ένα από τα πολλα κλειδιά που κουβαλούσε επάνω του, που γινόταν στα χέρια του εργαλείο για το «ξεκλείδωμα» του αρρώστου: Η λήψη του σημείου Babinski συχνά ήθελε τον τρόπο της για περάσει από την αμφιβολία και την πιθανότητα στη βεβαιότητα. Τότε που ακόμα η Μαγνητική Τομογραφία δεν είχε υποκαταστήσει ή εκτοπίσει–διαλήγουμε και παίρνουμε–τον κλινικό γιατρό...

Χάρη σ' αυτό το κλειδί, η κλινική νευρολογία αποκτούσε εκείνη την ιδιαίτερη, χειροποίητη, μαστορική και Λογοθέτεια ανθρώπινη διάστασή της. «Ακούστε τον άρρωστο, σας λέει τη διάγνωση» –μια από τις διδαχές του–. Και, «Δείτε–προσέξτε–σκεφτείτε». Και, «διαβάστε–διαβάζετε ασταμάτητα», «και την έκδοση μιας καινούργιας “Νευρολογίας” κάθε δυο χρόνια τουλάχιστον οφείλτε να μην ξεχνάτε» (μερικές ακόμα...)

Και μόνο που δεν το 'λεγε φωναχτά, όμως βαθύτατα το εννοούσε, πως με το κλειδί αυτό θα έπρεπε να... χορδισθεί η αρρώστια ώσπου να τραγουδήσει μέσα από τον άρρωστο το δικό της, συχνά δυσάρεστο, τραγούδι.

«Το κλειδί», «το αισθησιόμετρο...», οι θρυλικοί πια αυτοσχέδιοι εξοπλισμοί. Μια στάση εξανθρωπισμού και αξιόπιστης αντικειμενοποίησης απέναντι στην μηχανιστική αντίληψη. Ένας σοφός εναρμονισμός της μοντέρνας ιατρικής με τις παραδοσιακές εκδοχές της, χρήσιμης ακόμα, κλινικής εξέτασης...

Τα καινούργια ηλεκτρονικά κλειδιά των αυτοκινήτων παρατηρώ πως, τα τελευταία χρόνια, βγαίνουν κάπως κολλοβά. Δεν κάνουν για τον νευρολόγο! Πασχίζω συχνά να βρω και να έχω ένα κατάλληλο κλειδί στη τσέπη μου για να μπορώ να δουλέψω. Και για να μην αποκοπεί ο δεσμός με τον δάσκαλό μου...

Στο διήγημα του Η.Χ. Παπαδημητρακόπουλου με τίτλο «Ο οβολός», η μάνα του συγγραφέα, ξεπροβοδίζοντάς τον κάποια μέρα, ρίχνει στη τσέπη του γιου της τρία εισιτήρια των αστικών συγκοινωνιών της Αθήνας, «δηλώνοντας» με τον τρόπο αυτόν πως δεν πρόκειται να τα χρησιμοποιήσει, καθώς η ανημπόρια της σύντομα δεν θα της επιτρέπει πια να βγαίνει από το σπίτι. Τα εισιτήρια έμειναν ακρησιμοποιήτα μέσα στο πορτοφόλι του γιου και η μέρα για το ξόδι της μάνας στον Πύργο δεν άργησε. Ο συγγραφέας, προτού πάει στην εκκλησιά, περνά μέσα από το ρημαγμένο, από τα χρόνια της Κατοχής ακόμα, περιβόλι της οικογένειας. Είναι άνοιξη και με έκπληξη αντικρίζει πως στη μανταρινιά επάνω έχουν απομείνει λίγα μανταρινία. Γεύεται ένα και άλλα δυο τα ρίχνει στη τσέπη του. Μαζεύει λίγα αγριολούλουδα και οδεύει προς την εκκλησιά. Τα αποθέτει στα σταυρωμένα χέρια της μάνας μαζί μ' εκείνα τα τρία ακρησιμοποιήτα εισιτήρια του ηλωφορείου. Σκύβει και της ψιθυρίζει στο αυτί:

– Μάνα, η μανταρινιά μας ζει ακόμα...

Σεβαστέ μας δάσκαλε,

Ό,τι δίδαξες ζει ακόμα... Ο κήπος σου ολάνθιστος μέσα στο χειμώνα!

ΝΩΝΤΑΣ ΤΣΙΓΚΑΣ

1992

2. Εκφωνήθηκε κατά την εξόδιο ακολουθία του Καθηγητή Ιωάννη Λογοθέτη, στον μητροπολιτικό Ναό του Γρηγορίου Παλαμά στη Θεσσαλονίκη, στις 15 Φεβρουαρίου 2019.

Richard M. Berlin

Οι καλοί πατέρες³*Στον James Daniels M.D. (1938-2001)*

(φωτ. Ν.Τ.)

Ήμασταν μόνο τρεις άνθρωποι σ' ένα θάλαμο που χωρούσε πενήντα, ένα λεπτό στρώμα σκόνης στο πάτωμα, ο Δρ. Ντάνιελς κι εγώ, καλοπλυμένοι και αποστειρωμένοι, με τα γάντια και τις ποδιές μας, όρθιοι πίσω από τον ασθενή, το μόνο φως που 'χαμε γλιστρούσε μέσα απ' τα βρώμικα τζάμια. Ετοιμάσα τα προκαταρκτικά

– με μια γάζα βουτηγμένη στο Betadine ζωγράφιζα πορτοκαλί κύκλους στην πλάτη του ασθενούς,

το δωμάτιο γέμιζε από τη μυρωδιά του νέου κρασιού που χύθηκε απ' το βαρέλι πριν ακόμα ωριμάσει.

Για βδομάδες εξασκούμασταν εξετάζοντας ανώνυμους εργάτες,

όλα με τη σειρά μιας ρουτίνας μέχρι τη μέρα εκείνη που ο Δρ. Ντάνιελς πίεσε τη βελόνα βαθιά και απέτυχε να βρει το στόχο, τέσσερις φορές, πέντε, τελικά τα παράτησε και την έδωσε σε μένα.

Ακόμα βλήπω τη γωνίωση της βελόνας όταν τρυπούσα το δέρμα του ασθενούς, τη σκιά ηλιακού ρολογιού που έριχνε στην πλάτη του, τις χρυσές σταγόνες του εγκεφαλονωτιαίου υγρού που στάλαζαν στο αποστειρωμένο σωληνάριο, το βλέμμα του Δρ. Ντάνιελς που άστραψε κοιτώντας με, όπως του πατέρα μου τη μέρα εκείνη που αποτραβήχτηκε και μου 'βαλε τα κλειδιά στο χέρι.

3. Το παραπάνω ποίημα ανήκει στη συλλογή ποιημάτων του αμερικανού ψυχιάτρου & ποιητή Ρίτσαρντ Μ. Μπερλίν (1950-), που τυπώθηκε στα ελληνικά με τίτλο «Εγχειρίδιο ποίησης» σε μετάφραση του γιατρού Μίητου Αρβανιτάκη, εκδόσεις Ένεκεν - Θεσσαλονίκη, 2017.

Στον πατέρα μας⁴

Με οκτώ εγγόνια, 2001, (Αρχείο Ι. Λογοθέτη).

Σε τέτοιες στιγμές σκεφτόμαστε πράγματα που δεν ειπώθηκαν γιατί δεν υπήρχε το θάρρος ή ο χρόνος να ειπωθούν. Είμαστε τυχεροί γιατί ο πατέρας μας πρόλαβε να μας τα πει όλα, όλα όσα έπρεπε και όταν έπρεπε. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για την ειλικρίνεια, την προθυμία, την κατανόηση και την αγάπη του. Το πιο σημαντικό είναι ότι κατάφερε να μην δημιουργήσει κανένα κενό στις σχέσεις μας, ένα κενό που τόσα παιδιά νιώθουν με τους γονείς τους. Ο κόσμος είναι γεμάτος με γιους και κόρες που δεν άκουσαν ποτέ τις λέξεις «σ' αγαπώ», άνδρες και γυναίκες που μέχρι την ενηλικιώσή τους αναρωτιούνται αν αυτή η σχέση υπήρξε ποτέ. Ο δικός μας πατέρας μας γλίτωσε απ' αυτήν την πηληγή που πολλοί γιοι και κόρες κουβαλάνε πάνω τους.

Πατέρα, ποτέ δεν αμφισβητήσαμε την αγάπη σου μέσα στην καθημερινότητα της δουλειάς σου, των υποχρεώσεών σου, των διδασκαλιών σου, των ερευνών σου, της ακαδημαϊκής ζωής σου, των συγγραμμάτων σου. Το έδειχνες όταν μας μιλούσες, μας αγκάλιαζες, και με μικρές πρά-

Οικογενειακή φωτογραφία, Χριστούγεννα 2011, (Αρχείο Ι. Λογοθέτη).

Ξεις, πράξεις ασήμαντες για μας όταν ήμασταν παιδιά, περίεργες όταν ήμασταν έφηβοι, ενοχλητικές μερικές φορές στο ξεκίνημα της ενηλικιώσής μας, μα τόσο αδιάψευστες όταν γίναμε και εμείς γονείς και χαραγμένες στις ψυχές μας τώρα που μας αφήνεις.

Συνήθιζαν οι γονείς μας παραμονές Χριστουγέννων, όταν καθόμασταν όλοι στο τραπέζι, να απαγγέλουν ο ένας στον άλλον από ένα ποίημα. Ποίημα βγαλμένο αυθόρμητα μεσ' απ' την καρδιά τους με το οποίο εξέφραζαν την αγάπη τους ο ένας για τον άλλον και ακούγαμε και βλέπαμε εμείς τα παιδιά και εγγόνια πώς μπορούσα με να γίνουμε καλύτεροι άνθρωποι. Θαρρώ πως και τώρα θα ήθελε να μας πει ένα ποίημα και ότι αυτό θα ήταν κάπως έτσι:

*Όταν θα φεύγω αφήστε με, μη με κρατάτε άλλο,
εκεί που πάω έχω πολλή να μάθω και να κάνω.
Μη μου σκεπάζετε το φως με μάτια που δακρύζουν,
τους άγγελους θέλω να δω, να με καλωσορίζουν.*

*

*Σας έδωσα αγάπη, σας έδωσα ζωή,
κι εσείς τώρα μου δίνετε ανάπαυση ψυχής.
Και ήρθε τώρα η ώρα μου να ταξιδέψω μόνος,
μα πίσω μου αφήνω σας το στίγμα μου σε όλους*

**

*Καλύψτε με με γιασεμιά, λιβάντα και μυρσίνη
κι η θλίψη σας ανθίζοντας as γίνει ευφροσύνη.
Κι αν δε με ξαναδείτε, ακούσετε ή αισθανθείτε,
δε θα 'μαι μακριά σας, χαρείτε και σκεφθείτε:*

*Σαν έρθετε και σεις στις πύλες του Παράδεισου
μ' ένα πλατύ χαμόγελο θα σας καλωσορίσω.
Κι αφού κει θα 'ναι αιώνια χωρίς χρονολογία
στους μαθητές μου θα μιλήω για τη Νευρολογία...*

ΝΙΚΟΣ ΙΩΑΝ. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ

4. Εκφωνήθηκε κατά την εξόδιο ακολουθία του καθηγητή Ιωάννη Λογοθέτη, στον μητροπολιτικό Ναό του Γρηγορίου Παλαμά στη Θεσσαλονίκη, στις 15 Φεβρουαρίου 2019.